

საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი

აკაკი წერეთელი და ოსმალეთის ქართველობა

ოსმალეთის ქართველობისადმი აკაკი წერეთლის დამოკიდებულება ძირითადად ორი მიმართულებით წარმოიხინდა, პირველი, ამ იმპერიაში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი მწერლის დამოკიდებულებითა და მეორე, სტამბოლის ქართულ საგანგეო მოღვაწე ქართველ სასულიერო პირებთან ურთიერთობით. აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით საინტერესო მასალებს ვხვდებით აკაკის როგორც მხატვრულ ნაწარმოებებსა და პუბლიცისტურ წერილებში, ისე ეპისტოლარულ მემკვიდრეობასა და მემუარულ ლიტერატურაში.

ოსმალეთის იმპერიაში მცხოვრებ ქართველთა ხვედრით აკაკის განსაკუთრებული დაინტერესება, პირველ ყოვლისა, იმ დამოკიდებულებით გამოვლინდა, რასაც იგი ისტორიული ავბედობის გამო დედამამშობლოს მოწყვეტილ აჭარაში მცხოვრები ჩვენი მოძმეებისადმი იჩენდა მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე. აჭარის პრობლემისადმი ამგვარი ინტერესი ა. წერეთელმა თავდაპირველად ამ მხარის შემოერთებამდეც დიდი ხნით ადრე გამოხატა.

ამ თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ აკაკი არა მარტო სიტყვიერად ეხმებებოდა ხსენებულ პრობლემას, არამედ აჭარასაც ხშირად სტუმრობდა ხოლმე არაღეგალურად და აქტიურ მონაწილეობას იღებდა იქაურების მიერ ოსმალეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართული გამოსვლების ორგანიზებაში (აჭარასთან აკაკის ურთიერთობის შესახებ იხ., ჯ. ნოღაიდეღის, დ. ნაცვალაძის, რ. სურმანიძის, შ. ზოიძის, თ. ფირალიშვილის, ლ. დვალიშვილის, თ. ჯიბაშვილისა და სხვა ავტორთა ნაშრომები).

რამაზ სურმანიძის მართებული ხაზგასმით, ე. წ. ოსმალთა საქართველოსა და იქ მცხოვრები ჩვენი მუსლიმანი მოძმეების ბედით აკაკის დაინტერესებას ის ფაქტიც განაპირობებდა მნიშვნელოვანწილად, აჭარასთან მისი ოჯახი ნათესაური ურთიერთობითაც რომ ყოფილა დაკავშირებული. კერძოდ, აი, რა ინფორმაციას გვაწვდის ამასთან დაკავშირებით მკვლევარი, “გურიის მთავარმა სიმონ გურიელმა და აჭარის მმართველმა სელიმ ხიმშიაშვილმა ურთიერთმხარდაჭერისა და მეგობრობის განსამტკიცებლად გადაწყვიტეს ერთმანეთს დამოყვრებოდნენ. გურიელის ასული კესარია სელიმის ვაჟს მისთხოვდა. კესარიას უფროსი და ლისა, რომელიც იმერელ თავადს ივანე აბაშიძეს ჰყავდა ცოლად, აკაკის ბებია იყო დედის მხრით. კესარიას და აბდის ოთხი შვილი შეეძინათ. უფროსები, ერთი ვაჟი და ორი ქალიშვილი, კესარიას სიცოცხლეშივე გარდაცვლილან, ხოლო უმცროსი, ესმა, ჯერ ოდიშელ თავადს ჯაიანს ჰყავდა ცოლად, ქმრის გარდაცვალების შემდეგ კი სიკვდილამდე ქუთაისში ცხოვრობდა. ამგვარად, ესმა აბდის ასული ხიმშიაშვილი აკაკის ღვიძლი დეიდას შვილიშვილია” (რ. სურმანიძე, 1969, გვ. 7).

როგორც ცნობილია, 1872-1876 წლებში ოსმალეთის ხელისუფლების მიერ გატარებულმა სახელმწიფოებრივმა პოლიტიკამ, რის შედეგადაც ამ ქვეყნის

მოსახლეობა ფაქტობრივად ორ ნაწილად — “ნამდვილ” და ეთნიკურად არათურქული წარმომავლობის “თურქებად” აღმოჩნდა გაყოფილი, ამ უკანასკნელთა იმდენად დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია, რომ იმპერია აჯანყებებში გადაზრდილმა მათმა საპროტესტო გამოსვლებმა მოიცვა.

ამ მოვლენამ არსებითად პოზიტიური ზეგავლენა ოსმალეთში მცხოვრებ ქართველობაზეც მოახდინა და იგი მათი ეროვნული თვითშეგნების გამძაფრებელ კატალიზატორად იქცა. ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართული პირველი შეიარაღებული გამოსვლა 1872 წელს ქობულეთში მოხდა. ქობულეთელებს მხარი აჭარის, ლაზეთისა და ლიგანის ქართველობამაც აუბა. ასე რომ, 1872 წლიდან მოყოლებული 1876 წლამდე ხსენებული რეგიონები არაერთგზის იქცა შეიარაღებულ საპროტესტო გამოსვლათა სარბიელად.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სავსებით მართებულად ესმება ხაზი იმ გარემოებას, რომ განსხვავებით XIX საუკუნის პირველი ნახევრისგან, როცა ისტორიული სამშობლოსკენ “გარექართველობის ლტოლვა უფრო სტიქიური იყო, საუკუნის მეორე ნახევარში, განსაკუთრებით კი 70-იანი წლების დასაწყისიდან, ... ეს ლტოლვა თანდათან ნათელი ეროვნული ორიენტაციის სახით ყალიბდება და მაშინდინ ქართველთა ფართო ფენებში იკიდებს ფეხს. ამ პერიოდში პატრიოტულ ბრძოლაში არაერთი უბრალო ადამიანი დაწინაურდა. გარექართველობის გამაერთიანებელი საერთო-სახალხო კრება — “ოლქა,” რომელიც შედარებით მშვიდობიანობის დროს შინამშობლოებს და ეროვნულ შეუვალობას იცავდა, აჯანყების ხელმძღვანელ ორგანოდ იქცა” (თ. ფირალიშვილი, 1972, გვ. 147).

როგორც სათანადო დოკუმენტებითა და მემუარულ-ეპისტოლარული მასალებით დგინდება, ოსმალეთის დროინდელ აჭარაში მიმდინარე ზემოთ ხსენებულ მოვლენებთან ა. წერეთელიც აქტიურად ყოფილა დაკავშირებული. კერძოდ, იგი ჩვენი აჭარელი მოძმეების მიერ დედასამშობლოსთან მათი მხარის შემოსაერთებლად წამოწყებულ ბრძოლას არა მარტო ბრესაში გამოქვეყნებული წერილებით უჭერდა მხარს, არამედ აჭარაშიც ჩადიოდა არალეგალურად და პრაქტიკულ მონაწილეობას იღებდა ამ ბრძოლის ორგანიზებაში.

ხსენებული მოვლენისადმი აკაკის დამოკიდებულების გასარკვევად უაღრესად მნიშვნელოვან დოკუმენტს წარმოადგენს ის მოწოდება, რითაც მწერალს ოსმალეთის ბატონობისაგან მათი მხარის განსათავისუფლებლად და დედასამშობლოსთან შემოსაერთებლად მებრძოლი აჭარელი მოძმეებისთვის მიუმართავს სწორედ იმხანად. ნათქვამის ნათელსაყოფად გავიხსენოთ აღნიშნული მიმართვის ტექსტი: “ჩვენო ერთტომო და ერთმოგვარე ძმებო!

დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც უკუღმართმა ბედმა დაგვიკარგა ჩვენი საუკუნოებითი ერთობა, გაგვაპო შუა, გაგვყო ორად, განგვასხვავა სარწმუნოებით და დაგვაშორა ერთმანეთს ქვეშევრდომობით. მაგრამ ჩვენ კი მაინც იმავე ერთის ტომის ხალხი ვართ, რაც ადრე ვიყავით, იმგვარივე სისხლი სდულს ჩვენში დღესაც, რომელსაც ადრე ჩვენ და თქვენ ერთობისათვის თავგანწირულად შეერთებულად ვანთხვედით; იგივე გულისათვის ჩვენში, რომელიც ძველად ჩვენის ქვეყნის ერთობისთვის სიყვარულით იმსჭვალებოდა და იგივე ამაყი და პატიოსანი სული გვამხნევებს, რომელითაც ჩვენ მაშინ ერთად, განუყოფლად ქვეყანაში ქებით ვიხსენიებოდით... ჩვენა გვაქვს ერთი ისტორია, რომელიც საქართველოსადმი თქვენ უფრო დიდ წილს გიღებს, როგორც მესხებს... ის არ დაივიწყება უკუნისამდე, სანამ კი საქართველო არსებობს და

სანამ ჩვენი დედა-ენა არ გამქრალა, ის ტკბილი ენა, რომელიც თქვენ აგრე მამაცურად და პატიოსნურად უცხოობაშიც კი შეგინახავთ... ჩვენი ცალცალიობა, ჩვენი გაყოფა ორად — ჩვენი ბედისა და ძალის განახევრება არის. როგორც ძველად, ისე დღესაც უთქვენოდ ჩვენი ჭირი ორკეცდება და ლხინი კი ნახევრდება... ღმერთმა ნუ ქნას უთქვენობა ჩვენთვის და უჩვენობა თქვენთვის. ორივე ნახევარი ცალ-ცალკე ყოველთვის უსრულო ნაწილებად დარჩებიან, მაგრამ ერთად შეერთებით კი ერთს სრულს შეადგენენ. დიახ, სულითა და გულით ჩვენ ერთნი ვართ, ერთს ბედს ქვეშ უნდა ვიყოთ ყოველთვის” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 523).

აჭარელი მოძმეებისადმი აკაკის ეს მიმართვა ლიტონ სიტყვიერ განცხადებად არ დარჩენილა და, როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, 1875 წლიდან მოყოლებული მწერალი არალეგალურად არაერთხელ იმყოფებოდა აჭარაში იქაურებთან ანლო ურთიერთობის დასამყარებლად და მათი საბრძოლო-პატრიოტული სულისკვეთების კიდევ უფრო მეტად განსამტკიცებლად. ამ საქმეში მას აქტიურ დახმარებასა და მეგზურობას უწევდნენ ოსმალეთის ბატონობისაგან აჭარის განსათავისუფლებლად აქტიურად მებრძოლი მამულიშვილები, გრიგოლ გურიელი, აჭარის მკვიდრი პოეტი ხუსეინ-ხაბაზი (ქამყარაძე), შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი და გულო-ალა კაიკაციშვილი. სწორედ მათი დახმარებით ახერხებდა პოეტი აჭარაში არალეგალურად ჩასვლას.

აღნიშნული მოსაზრება სიმართლეს რომ წარმოადგენს, ამაში აკაკისა და ნიკო ნიკოლაძეს შორის იმხანად გამართული მიმოწერაც გვარწმუნებს. მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებულ მოვლენასთან დაკავშირებით ისინი მხოლოდ ფრაგმენტულ ინფორმაციებს გვაწვდიან, მათი წერილები მაინც იძლევა საკმაოდ მყარ საფუძველს იმის სათქმელად, ა. წერეთელი ნამდვილად რომ იმყოფებოდა იმხანად აჭარაში მიმდინარე მოვლენათა ეპიცენტრში. მაგალითად, 1875 წელს ნ. ნიკოლაძისათვის გაგზავნილ პირად წერილში (ბარათის დაწერის თარიღი პოეტს მითითებული არ აქვს) აკაკი მეგობარს გულისტკივილით აუწყებს: “გუშინწინ ისეთი ამბავი მომივიდა, რომ უთუოდ ქობულეთში უნდა წაგუსლიყავი და ვერ მოვახერხე უფულობის გამო” (ა. წერეთელი, 1963, გვ. 64).

თავის მხრივ, 1875 წლის 8 ოქტომბერს ა. წერეთლისათვის გაგზავნილ საბასუხო წერილში ნ. ნიკოლაძე სინანულს გამოთქვამდა იმის გამო, რომ ქობულეთში გასამგზავრებელი ფულის შონაში ვერც მან შეძლო მისთვის დახმარების გაწევა: “ფული ვერ ვიშოვე, ძმობას გეფიცები. ერთი კაბიკი რა არის, ის სჭირდება. ამ დღეებში ვცდილობ ბანკის მეოხებით ვექსილის დაშლას. როგორც მოვახერხებ, იმ წამს გამოგიგზავნი” (ნ. ნიკოლაძე, 1965, გვ. 166).

როგორც უკვე ითქვა, მიუხედავად ამგვარი სირთულეებისა, აკაკი არა მარტო აქ ხვდებოდა აჭარიდან სპეციალური მისიით ჩამოსულებს მათგან სათანადო ცნობების მისაღებად, არამედ აჭარაშიც ახერხებდა არალეგალურად ჩასვლას, იქაურებთან საქმიანი შეხვედრების გასამართად.

მაგალითად, 1875 თუ 1876 წელს გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში (წერილის დაწერის თარიღი ავტორს არც ამჟღავნებს აქვს მითითებული) აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით პოეტი ნ. ნიკოლაძეს ასეთ ინფორმაციას აწვდიდა: “შენი ბარათი რომ მივიღე, ჰასანა აქ იყო ჩემთან. იქ არეულობა არის და ოფიციალურათ გასვლა არ შეიძლება. ისე კი ჩუმათ საჭიროა. მე მინდა წავიდე კორდონზედ, სადაც გ. გ. (იგულისხმება გრიგოლ გურიელი, რომელსაც უდიდესი დამსახურება მიუძღვის დედასამშობლოსთან ე. წ. ოსმალს საქართველოს შემოერთების

საქმეში. კერძოდ, იგი იყო აქტიური მონაწილე რუსეთ-თურქეთის 1853-1856 და 1877-1878 წლების ომებისა, რუსეთისა და თურქეთის საზღვარზე მდგარი ე. წ. საკორდონე ჯარების უფროსი და ბათუმის ოლქის თავკაცი — ა. ნ.) და იქ ყოველ საათში და ყოველივე მეცოდინება. ხანდახან ჩუმათაც გავალ ხოლმე, თუ საქიროება მოითხოვს, მაგრამ წაუსვლელობა კი არ შეიძლება. მე მზათა ვარ, ყოველი ჩემი საქმე დავაგდო და წავიდე” (ა. წერეთელი, 1963, გვ. 70).

იმავე პერიოდში ასევე ნ. ნიკოლაძისთვის გაგზავნილ მეორე წერილში კი წერდა: “მე ისე განზარტული ვარ საქმეებში, რომ სწორეთ ვერ ჩამოვალ და შენი ჩამოსვლა კი ძალიან მიხარია. რომ იცოდე, ამ ოხერს ქუთაისში ვარ ერთს ნომერში გამოყუყულები არესტანტივით, აღარც არაფერი საქმის გათავებას ეშველა... აჭარისა და ქობულეთის საქმე, ვგონებ, უნდა იცოდე, თუ რა ეშმაკი უჩხიკინებს მათ და რათ არიან აჯანყებულნი? საქმე, რო ვგინდა, ისე მიდის. წუხელი ჩამოვიდა აქ, საიდუმლოდ, (გიორგაძე) ხუსენა — ქობულეთელი, რომელიც ვილგელმობას ჩემობს იქ, ხუმრობა გაშვებით და თავი კაცია და ძალიანაც უჯერებენ. ხვალ ან დღეს საღამოს, ისევ გავისტუმრებ გ. გ. და ვაი ამათი ბრალი, თუ ახლაც არა ეშველათ რა... გ. გურ. (გრიგოლ გურიელი — ა. ნ.) საყვედურითა მხეთქავს, რატომ არ მოდიხარ? რა დროს გაჩერებააო? მამა ჩამოვიყვანე, მაგრამ ვერ გამომადგაო და მისთანა რამეებიც. მაგრამ პირადად გეტყვი და გაგაკვირვებ... პროგრესი... პროგრესი... გეთაყვანე, ნიკო, ზაქარას უბრძანე, სკივრი გატეხოს, ან გაალოს როგორმე და ტანისამოსი გამომიგზავნე ვისმეს ხელით და ან შენ, რომ წამოხვალ, ჩამომიტანე და აგრეთვე კაბანაძეს გადაეცი, რომ თბილი პალტო გამომიგზავნოს. არა მაქვს. ზაქარამ ქალაღებები კი არ გაჩხრიკოს” (ა. წერეთელი, 1963, გვ. 70).

ე. წ. “ოსმალოს საქართველოთი” ა. წერეთლისა და ნ. ნიკოლაძის დაინტერესებამ ახალი იმპულსი შეიძინა 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად. ამ თვალსაზრისით ძალზე საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის ნ. ნიკოლაძე 1877 წლის 1 დეკემბერს აკაკისთვის გაგზავნილი წერილით. იმხანად პეტერბურგში მყოფ მწერალს ნ. ნიკოლაძე სინარულით აუწყებდა, რომ მთავრობისაგან უკვე ოფიციალურად ჰქონდა მიღებული ახალი, რუსულენოვანი, გაზეთის — “ობზორის” გამოცემის ნებართვა და მეგობარს დაბეჯითებით სთხოვდა, თავისი პუბლიკაციებით აქტიურად დადგომოდა გვერდით ამ საქმის წარმატებით განხორციელებაში.

ჩვენთვის ამჟერად საინტერესო საკითხთან დაკავშირებით კი იგი აკაკის ასეთ კონკრეტულ იდეას სთავაზობდა: “როცა აქ ჩამოხვალ, მე შენთვის ერთი ჩინებული საქმე მაქვს დამზადებული. მინდა “ობზორ“-ის კორრესპონდენტათ გაგაგზავნო ორი კვირით ხუც-უბანში, რომ საქართველოს ოსმალოებზე და ოსმალეთის ქართველებზე ათიოდე სტატია დაწერო, და მემრე ყარსს წახვიდე, არდაანი ნახო და იქაური ხალხი, ქვეყანა, ზნე, ჩვეულებები და სურათები შენებური ხელოვნებით ასწერო. გარწმუნებ, რომ ეს შენი მგზავრობა ბათუმისა, ყარსისა და ერზრუმისაკენ ისეთ წიგნს დაგაწერინებს, რომელიც სამუდამოთ ჩასწერს შენს სახელს რუსულ მწერლობაში (რუსულ მწერლობას ნ. ნიკოლაძე ხაზს იმიტომაც უსვამს, რომ გაზეთი “ობზორი” რუსულენოვან გამოცემას წარმოადგენდა — ა. ნ.). როცა მთელი რუსეთი თვალგამოკვეტილი უყურებს “ახლად მოპოვებულ” მხარეს, მის ხელოვნურად ამწერს მთელი რუსეთივე

ყურს დაუფლებს. შენ თვითონ იცი, რომ ეხლა **დროა** (ხაზგასმა ავტორისაა — ა. ნ.) ამგვარი აწერის გამოცემისა, რომ არც ერთი კორექსონდენტი ამას არ შეხებია. სამხედრო ნაწილისათვის მე სხვა მწერლები ან ვითომ მწერლები მეყოლება. მაგრამ ამგვარი ხელოვნური აწერისათვის შენ ხარ საჭირო და ამ საქმეს, ჩემი აზრით, შენსავით ვერავინ შეასრულებს. ეს საქმე შენგან მოითხოვს სამი თვის მგზავრობას და შრომას. შეუდექი ამ შრომას და გარწმუნებ პატიოსნებით, რომ შემდეგში, როცა მისი ნამყოფი აღმოჩნდება, შენ თვითონ დამიმადლებ, რომ ეს საქმე შენთვის გარდავდევი” (ნ. ნიკოლაძე, 1965, გვ. 170).

სამწუხაროდ, აკაკიმ ნ. ნიკოლაძის მიერ შეთავაზებული იდეის რეალურად განხორციელება ვერ შეძლო, რაც ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე უნდა შეფასდეს ჩვენი მწერლობის უდიდეს დანაკარგად.

ოსმალეთის იმპერიის მიერ მისაკუთრებულ ისტორიულ ქართულ რეგიონებში მცხოვრებ ჩვენს მოძმეებთან დაკავშირებულ პრობლემათა განსჯა-წარმოსახვა, ბუნებრივია, აკაკის მხატვრულ და პუბლიცისტურ შემოქმედებაშიც დაიმკვიდრებდა საგულისხმო ადგილს. ამ თვალსაზრისით საინტერესო პირველი წერილი აკაკიმ ჯერ კიდევ 1869 წელს გამოაქვეყნა “დროების” 41-ე ნომერში. ეს არის გაზეთის რედაქტორისადმი გაგზავნილი წერილი, რომელშიც ავტორი საინტერესოდ წარმოაჩენს ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველებს შორის სარწმუნოებრივი განსხვავებულობის საფუძველზე წარმოქმნილ რამდენადმე წინააღმდეგობრივ დამოკიდებულებას.

აკაკი წერეთლის ხსენებული წერილი ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში ფაქტობრივად ერთ-ერთი პირველი პუბლიკაცია იყო, რომლის ავტორიც ერთმნიშვნელოვნად შეახსენებდა ქართველ საზოგადოებას, რომ რელიგიური რწმენის განსხვავებულობა ისტორიული ავბედობის ტრაგიკულ შედეგს წარმოადგენდა და იგი არამც და არამც არ უნდა მიეჩნია ვინმეს ქართველი ხალხის ეროვნული ერთობისთვის საფუძვლის გამომთრეღ მოვლენად.

დიდმა მწერალმა, პირველ ყოვლისა, სწორედ ამ თვალთახედვით ცადა გაეაზრებინა როგორც ოსმალეთის ბატონობისაგან იმხანად ოცდაათიოდე წლის წინათ განთავისუფლებულ და დედასამშობლოს შემოერთებულ სამცხე-ჯავახეთში მცხოვრებ ჩვენს მუსლიმან მოძმეებთან, ისე იმ დროისათვის ჯერ კიდევ ოსმალთა მიერ მიტაცებული აჭარის მკვიდრ ქართველებთან ისტორიული ავბედობის შედეგად შესუსტებული ეროვნული ერთობის აღდგენის პერსპექტივა.

კერძოდ, აკაკის წერილში ხაზი ესმება იმ გარემოებას, რომ “აჭარლები და ახალციხის თათრები, რომლებიც ადრე ქრისტიანები იყვნენ და მათი წინაპრები, მესხები, ჩვენის სარწმუნოებისა და მამულის ერთგულებისათვის მუდამ დღე სისხლს ათხევდენ და დღეს კი მათი შვილის-შვილები გაგვყრიან ჩვენ ერთის სისხლითა და ერთის ხორციით თანამოძმეებს სარწმუნოებით; მაგრამ გულით, ენით, სახით და ჩვეულებით დღესაც კი ქართველობენ” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 60).

ჩვენი ეროვნული ერთობისთვის ამგვარი ხაზგასმის შემდეგ აკაკი მკითხველის ყურადღებას იმ გარემოებასაც მიაპყრობდა უდიდესი გულისტკივილით, რომ დედასამშობლოსთან უკვე შემოერთებულ ახალციხის მაზრაში “გამოჩნდნენ ისეთი საძაგლები, რომლებიც არწმუნებდნენ თათრებს (იგულისხმებიან გამუსლიმანებული ქართველები — ა. ნ.), რომ თუ არ გადაესახლენით

სათათრეთში, აქ ძალით გაქრისტიანებას გიპირებენ სულ ყველასაო. და ამ სიტყვებმა ბევრი მართლა ჩააფიქრა” (იქვე).

სამწუხაროდ, ა. წერეთლის მიერ აღნიშნულმა ამ მოვლენამ რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შემდგომ პერიოდში იმდენად დიდი მასშტაბებიც კი შეიძინა, რომ იგი საქართველოს ხსენებული რეგიონებიდან უამრავი ქართველი მუსლიმანის აყრისა და ოსმალეთში გადასახლების განმაპირობებელ ერთ-ერთ უმთავრეს ფაქტორად იქცა.

მკითხველის იმაში დასარწმუნებლად, სარწმუნოებრივი განსხვავებულობა სინამდვილეში ჩვენი ეროვნული ერთობისათვის საფუძვლის გამომთხრელ ფაქტორს რომ არ წარმოადგენს, ახალციხის მკვიდრ მუსლიმან და ქრისტიან ქართველთა ცხოვრებიდან აკაკის კონკრეტული ეპიზოდიც მოჰყავს და ჩვენს ეთნიკურ განუყოფელობას ერთ-ერთ ქართველ მაჰმადიანს ასე გამოახატვინებს:

“ვინ იცის, საქართველოს და მისი სარწმუნოების დაცვისთვის რამდენი სისხლი დაუწონხევიათ ჩემს წინაპრებს. მე ჩემს ქართველის გვარტომობით უფრო ვამაყოფ, ვიდრე სხვისი რამეთი. დღეს ბედით და ღვთის ნებით რაჭული მეცვალა! ჰე, რა გაეწყობა; დაბადებული ამ რაჭულში, რიგია ამ რაჭულშივე მოკვდე, თორემ განა ქრისტიანობაზედ რა მაქვს სათქმელი? ის ჩემი პაპა, რომელმაც თავისის კაცობით და ჭკუით დიდკაცობა იშოვნა და მერე მეც გადმომცა, განა ქრისტიანი არ იყო? მაგრამ, ეჰ! ნათქვამია: “უბედოს ბედიც დაიწოს, როგორც ბედიო.” მაღლობა ღმერთსა.” “ამ აზრის არიან საზოგადოდ აქარლები და ახალციხის თათრებიო,” — დაასკვნის ჩვენი მაჰმადიანი მოძმის მიერ წარმოთქმული ამ აღმსარებლური მონოლოგის ბოლოს მწერალი და იქვე იმასაც აღნიშნავს, რომ მისმა ამგვარმა მონათხრობმა მასაც და ამ საუბრის სხვა მონაწილეებსაც “ცრემლები აყრევინა” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 63).

შემდეგი წერილი, რომლითაც აკაკი ჩვენთვის საინტერესო საკითხს გამოეხმაურა, უკვე რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის დაწყებასთან დაკავშირებით დაწერილი სტატია “ომის მიზეზი” იყო (გაზეთი “დროება,” 1877 წლის 29 აპრილი). თუმცა, რაგინდ მოულოდნელიც არ უნდა გვეჩვენოს, ხსენებული ომისადმი მიძღვნილ ამ ერთადერთ პუბლიკაციაში ე. წ. ოსმალის საქართველოს შესახებ მწერალი ფაქტობრივად არაფერს ამბობს და ყურადღებას ძირითადად ოსმალეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში მცხოვრებ “პატარ-პატარა ხალხთა” (მისი სიტყვებით) ეროვნულ და სოციალურ ჩაგვრაზე ამახვილებს. მართალია, ამ ხალხთა ეროვნული ვინაობა პუბლიკაციაში დაზუსტებული არ არის, მაგრამ შეიძლება დაბეჭდვით ითქვას, რომ მათ შორის მწერალი ოსმალეთში მცხოვრებ ჩვენს მოძმეებსაც გულისხმობს.

აღნიშნულ საკითხს ა. წერეთელი ამის შემდეგ 1878 წლის 20 ნოემბერს გამოეხმაურა დედისამშობლოსთან ახლად შემოერთებული “სამუსლიმანო საქართველოდან” სტუმრად მოწვეული დებუტაციისთვის თბილისში გამართულ საზეიმო სადილზე წარმოთქმული მგზნებარე სიტყვა-სადღეგრძელოთი. აკაკის შეფასებით, ხსენებული ღზინის საფუძვლად ქცეული “მხიარულება უნაკლო და უღრუბლო” იყო, რადგანაც იგი “ღროთა-ვითარებისაგან დაშორებული ჩვენის მოძმეების” “დღეს ხელ-აწლათ ჩვენთან შემოერთებისა და ძმურად შეკავშირებისადმი” მიძღვნილ სადღესასწაულო შეხვედრას წარმოადგენდა.

თავისი მგზნებარე სადღეგრძელო აკაკის ისეთი ემოციური სიტყვებით წარმოუთქვამს, რომ, ს. მესხის ინფორმაციით, დამსწრე საზოგადოებას მწერალი

“ხანგრძლივი ბრავოს და ურას ძახილითა და ყვირილით” დაუჭილდოვებია. თურმე “ყველანი მიდიოდნენ მასთან და ულოცავდნენ ამ მშვენიერი სიტყვის წარმოთქმისთვის და თან მადლობას სწირავდნენ” (ს. მესხი, 1964, გვ. 79).

ეროვნულ წილთან აჭარის მკვიდრთა უპრობლემოდ ინტეგრირებაზე აკაკი დედასამშობლოსთან მათი მხარის შემოერთების შემდგომაც ზრუნავდა აქტიურად, რასაც არა მარტო მისი შემოქმედება ადასტურებს, არამედ ახლო მეგობრული ურთიერთობაც იმდროინდელ ქართველ მუსლიმან მამულიშვილებთან, მემედ და ჰაიდარ აბაშიძეებთან, გულო კაიკაციშვილთან, რეგებ ნიჟარაძესთან და სხვებთან. მაგალითად, ჰაიდარ აბაშიძის გადმოცემით, აი, რა უთქვამს მწერალს მისთვის ამასთან დაკავშირებით: “მოხარული ვარ, რომ ახლა სარბიელზე ჩნდებიან გამაჰმადიანებული ქართველი პატრიოტები, რომლებიც ქართველი ხალხის მოწინავე შვილებთან ერთად ხელობელჩაიდებულნი თავდადებით იბრძვიან საქართველოს ერთიანობისა და მისი ბედნიერი მომავლისათვის. მე ღრმად მწამს გმირული წარსულის მქონე ქართველი ხალხის დიდი მომავალი” (პ. აბაშიძე, 1963, გვ. 130).

განსხვავებით ქართული პუბლიცისტიკისა და ჟურნალისტიკისაგან, სადაც ე. წ. “ოსმალოს საქართველოს” პრობლემა XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან უკვე იქცა იმხანად მოღვაწე მწერალთა და ჟურნალისტთა ცხოველი ინტერესის საგნად, საკუთრივ მხატვრული ლიტერატურის თემად იგი შედარებით მოგვიანებით მკვიდრდება. მეტად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ამ თვალსაზრისითაც პირველი მნიშვნელოვანი ნაბიჯები ა. წერეთელმა გადადგა.

მხედველობაში მაქვს 1871 წელს გამოქვეყნებულ “ცხელ-ცხელი ამბების” ერთ-ერთ წერილში ჩართული მისი ლექსი (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 133), რომელიც პოეტმა მომდევო წელს “ფოთის” სახელწოდებით ცალკე, დამოუკიდებელ ნაწარმოებადაც დაბეჭდა.

როგორც ცნობილია, ეს ის დრო იყო, როდესაც რეალურად დაიწყო ფოთის პორტისა და სარკინიგზო მაგისტრალის მშენებლობა. აკაკის აზრით, იმის გამო, რომ ბათუმის პორტს, ფოთის ნავსადგურთან შედარებით, ჩვენი ქვეყნისათვის გაცილებით მეტი მნიშვნელობა ჰქონდა, ჩვენს საზოგადოებას განსაკუთრებული ინტერესი, პირველ ყოვლისა, დედასამშობლოს მოწყვეტილი ბათუმისა და აჭარის შემოსაერთებლად უნდა გამოეჩინა.

ა. წერეთლის ხსენებული ლექსისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში იგი პირველი პოეტური ნაწარმოებია, რომელშიც ღრმად შთამბეჭდავი სახით გამოვლინდა დედასამშობლოსგან ბათუმისა და აჭარის მრავალსაუკუნოვანი მოწყვეტილი განპირობებული ტკივილი და ქართველი კაცის ოცნება მათ შემოერთებაზე.

**“ვით სპილო არ მრწამს სპილოდა, თუ აღარა აქვს სორთუმი, —
ისე კავკასი — კავკასად, თუ არ ექნება ბათუმი!
ჭოროხი ჩვენს ძველ დიდებას წაიღებს, შავს ზღვას
შერთავსო,**

**თუ დაგვეკარგა ის წყალი, ჩვენს ვაის უის შერთავსო!
ზედ იალბუზზედ შემდგარი ქართლოსი ამბობს ამასო,
და როს იქნება შვილებმაც ერთხმად მივსძახოთ მამასო!..
ორ აზროვანის ღიმილით შენც სომ ყურს უგდებ აჭარა?..
ძველ დროში ჩვენო ძმა ტკბილო, რომელს ძმათ გხედავთ აწ
არა!..“**

შემდეგი მხატვრული ნაწარმოები, რომელშიც აკაკიმ გაცილებით მასშტაბურად ცადა ეჩვენებინა ოსმალეთის მიერ დაპყრობილ ქართულ რეგიონებში არსებული მდგომარეობა, პიესა “კულტურ-ხანუმი” (1880 წ.) იყო. მართალია, თავად მწერალი ნაწარმოების სამოქმედო დროს XVI საუკუნით განსაზღვრავს, მაგრამ მის მიერ წარმოსახული ვითარება მხოლოდ აღნიშნული პერიოდით არ შემოიფარგლება და იგი ოსმალეთის დროინდელ ქართულ რეგიონებში საზოგადოდ არსებულ მდგომარეობაზეც გვიქმნის წარმოდგენას.

პიესაში მოთხრობილ ამბავს ასეთ განზოგადებულ მნიშვნელობას ავტორი იმითაც სძენს, რომ იგი მისი წარმოსახვის შედეგს წარმოადგენს და ისტორიულად ცნობილ რომელიმე კონკრეტულ ეპიზოდზე არაა დაფუძნებული.

ზოგიერთი ლიტერატურათმცოდნის აზრით, “კულტურ-ხანუმი” ალევორიული ხასიათის ნაწარმოებია და მწერალს მასში რეალურად არა XVI საუკუნის “ოსმალის საქართველოში” არსებული ვითარება აქვს აღწერილი, არამედ რუსული კოლონიალიზმის შედეგად ჩვენს ქვეყანაში შექმნილი მდგომარეობა. მაგალითად, ს. გორგაძის შეფასებით, პიესაში პოეტის თანამედროვე პერსონაჟები და სინამდვილე გამოხატული (ა. წერეთელი, 1959, გვ. 418).

იქიდან გამომდინარე, რომ დაპყრობილ რეგიონებში თავისი მმართველობისა და ძალაუფლების განსამტკიცებლად ყველა დამპყრობელი ფაქტობრივად ერთსა და იმავე პოლიტიკას ატარებს ხოლმე, რუსული კოლონიალიზმის მამხილებელ ალევორიულ ნაწარმოებად “კულტურ-ხანუმის” მიჩნევაში უჩვეულო და არარეალური არაფერია. თუმცა გაზეთ “დროების” 1880 წლის 208-ე ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში თავად აკაკიმ თავისი პიესის მიზანდასახულობა ამგვარად განუმარტა მკითხველს: “ამ დრამაში არის გამოსაცდელი ის დრო, როდესაც ოსმალებმა ჩაიგდეს ხელში საქართველოს ნაწილი და სცდილობდნენ, რომ მათთვის დაევიწყებინათ მათი ვინაობა; მოეკლათ მათი ერობა და გამოეცვალათ რჯული, გაეთათრებიათ. ეს აზრი რომ სისრულეში მოეყვანათ, იმადლიერებდნენ დიდი გვარის შვილებს, იერთგულებდნენ და მათის შემწეობით სისრულეში მოჰყავდათ თავისი აზრი. ეს დიდი წოდებისა და დიდი გვარის-შვილები, თავის საკუთარ ბედნიერების გულისათვის, ჰყიდდენ ქვეყანასა და მამულს და ხელს უწყობდნენ ოსმალის პოლიტიკას.

საკვირველი ის არის, რომ ზოგიერთებმა ამ დრამაში გამოყვანილ ტიპებში თავის თავი იცნეს და თავიანთი მეგობრები, მაშინ, როდესაც იმათზეც კალამი არავის მოუცლია” (ა. წერეთელი, 1959, გვ. 418).

“კულტურ-ხანუმი,” როგორც დამპყრობელი სახელმწიფოს მიერ მისგან დაპყრობილ ქვეყანაში გატარებული პოლიტიკის შედეგად საზოგადოების გარკვეული ნაწილის ეროვნულად და ზნეობრივად გადაგვარების მამხილებელ ნაწარმოებს, განსაკუთრებულ სიმძაფრეს სძენს ის ფაქტი, რომ ამ მანკიერებათა მამხილებლის როლში მწერალს სწორედ მათი უმთავრესი შემოქმედი ჰყავს გამოყვანილი. მხედველობაში მყავს პიესის ცენტრალური პერსონაჟი კულტურ-ხანუმი (საბას განმარტებით, კულტურ-ხანუმი კუდიან დედაკაცს ნიშნავს), რომელიც ოსმალეთის იმპერიული ხელისუფლების სამსახურში აქტიურად ჩამდგარი ქართველი თავადის — ნახირ-ფაშას მეუღლეა.

ოსმალეთის ქართველობასთან აკაკი წერეთლის ურთიერთობაზე საუბრის დროს რამდენიმე სიტყვა იმ დამოკიდებულებაზეც უნდა ითქვას, რომელიც

მწერალს სტამბოლის ქართული სავანის სახელით ცნობილი კათოლიკური ეკლესიის მღვდელმსახურებთან და იქაურ ქართველებთან ჰქონდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებულ ეკლესიაში მოღვაწე სასულიერო პირები ფიზიკურად იყვნენ განშორებულნი საქართველოს, ისინი ყველაფერს აკეთებდნენ საიმისოდ, არა მარტო თავად რომ არ მოსწყვეტოდნენ მშობლიურ ფესვებს, არამედ სამშობლოს გარეთ მცხოვრები ქართველებიც. ამ მიზნით ისინი სისტემატურად სცდილობდნენ შეძლებისდაგვარად გამოხმაურებოდნენ ყველა იმ დიდმნიშვნელოვან მოვლენას, რაც იმჟამად ხდებოდა საქართველოში. სწორედ ამის ერთ-ერთ ნათელ დადასტურებად უნდა მივიჩნიოთ პოეტურ ასპარეზზე აკაკი წერეთლის გამოსვლის 50 წლისთავის აღსანიშნავად მათი ორგანიზებით გამართული იუბილე და სავანის ბიბლიოთეკისათვის პოეტის სახელის მინიჭება.

სტამბოლის ქართული კათოლიკური ეკლესიის მღვდელმსახურთა ღრმად პატივისმცემლური დამოკიდებულება აკაკისადმი იმ ფაქტითაც ყოფილა განპირობებული, რომ, როგორც სათანადო მემუარული ლიტერატურიდან ნათლად ჩანს, მსგავს კეთილგანწყობასა და ყურადღებას სტამბოლელი ბერ-მონაზვნებისადმი თურმე თავად პოეტიც იჩენდა. ამასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის აკაკის მეგობარი ივანე ელიაშვილი.

კერძოდ, თავის მოგონებაში იგი წერს: “როცა დიდი უფულობა დაუდგებოდა, აკაკი დაიწყება ბავშვივით ყინიანობას, მიზეზიანობას. ყველაფერში დამნაშავე იყო ქართველი ინტელიგენცია, რომელსაც “სურს მისი სიკვდილი და ამიტომ არა თუ ხელს არ უწყობს გაჭირვების დროს, არამედ, პირიქით, ყოველმხრივ ცდილობს დაიმშეს და მოკვდეს”... მაშინ მოუვიდოდა ოსმალეთში გადასახლების ყინი. რა უნდა გააკეთო-მეთქი ოსმალეთში, რომ შევეკითხე, მიპასუხა, იქ, სტამბოლში, არის წმ. მარინეს მონასტერი (იგულისხმება ქართული კათოლიკური ეკლესია — ა. ნ.), რომელშიც მოღვაწეობენ ქართველი კათოლიკე ბერ-მონაზვნები. მივალ იმათთან, იქ წყნარად და დამშვიდებით ერთიორად ნაყოფიერად ვიმუშავებ, დარწმუნებული, რომ ბერები მამაშვილურად მომივლიანო. გაჩნდებოდა საიდანმე თუნდაც ცოტაოდენი ფული თუ არა, ოსმალეთზე ფიქრიც გაქრებოდა და ბავშვური უხიავობაც” (ი. ელიაშვილი, 1990, გვ. 143).

როგორც ცნობილია, 1909 წელს ა. წერეთელი პარიზში გაემგზავრა სამკურნალოდ. იმის გამო, რომ საფრანგეთში გემით მიმავალ პოეტს გზად სტამბოლშიც მოუწევდა გავლა, სავანის მღვდელმსახურებმა გადაწყვიტეს, შემთხვევით ესარგებლათ და თავად აკაკის უშუალო მონაწილეობით გაემართათ მისი საიუბილეო საღამო.

სამწუხაროდ, პარიზში დაგვიანებით გამგზავრების გამო, სტამბოლში დაგეგმილ საიუბილეო საღამოზე დასწრება პოეტმა იმხანად ვერ შეძლო. ამისდა მიუხედავად, სავანეში 1909 წლის 26 აპრილს, თავად აკაკის მონაწილეობის გარეშეც, დიდი ზარ-ზეიმით აღნიშნეს სამწერლო ასპარეზზე მისი გამოსვლის ნახევარსაუკუნოვანი იუბილე. საიუბილეო საღამოს უამრავი ქართველობა დასწრებია — ქრისტიანებიცა და მაჰმადიანებიც. იუბილეს ფართოდ გამოეხმაურა იმდროინდელი ქართული პრესაც. მაგალითად, “დროებაში” გაზეთის სტამბოლელმა კორესპონდენტმა ქართველი შვილმა აღნიშნული მოვლენა შემდეგნაირად გააშუქა:

“ვინც 26 აპრილს ფერი-ქოის ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში იყო, იმას აღარ დაავიწყდება ეს დღე. მონასტრის უმცროს ძმების ხელით მშვენივრად იყო მორთული საკმაოდ მოზრდილი ზალა და სურათი აკაკისა. სურათს ყვავილების გვირგვინი ჰქონდა შემოვლებული და თავზევით ოქროს ვარაყიანი ასოებით ეწერა, “აკაკი ჩვენი, ვით შოთა რუსთველი და სარგის თმოგველი”... ორ საათზე ქრისტიანი ქართველები, ვისაც კი გაეგო და ბარათი მიეღო, თითქმის ყველა მოვიდა თავისი ოჯახებით. დაესწრო სხვათა შორის სპარსეთიდან შაჰის ბრძანებით გაძევებული და დღეს აქ მყოფი რუსული გაზეთების კორესპონდენტი ი. ამირაჯიბი. მოახერხეს და მოვიდნენ, ჩვენდა სასიამოვნოდ, მაჰმადიანი ქართველებიც. მართალია, რიცხვით მცირე იყვნენ, მაგრამ ნამდვილად ვიცი, რომ ეს მხოლოდ შემთხვევის გამო იყო. გული მწყდება, რომ ბევრი პატივსაცემი მაჰმადიანი ქართველი უკვდავებასავით ელოდა ამ დღეს, მაგრამ ვინ იცის სამსახურმა ვის რა საქმე გაუჩინა... სამ საათზე პარაკლისი გადაიხადა მონასტრის უფროსის მოადგილემ, პატრი სტეფანე გიორგაძემ ქართული საგალობელით და თვითონვე პირველმა წარმოსთქვა სიტყვა, ძღვნილი აკაკისადმი. იასე რაჭველმა წაიკითხა დაბეჭდილი ბიოგრაფია აკაკისა რამდენიმე მისის ლექსით და თავის მიერ დაწერილი სიტყვა აკაკიზე, საიუბილეო კომიტეტის თავმჯდომარემ ვლ. წერეთელმა ილაპარაკა სხვა და სხვა იუბილესთან შესაფერ საგნებზე. შემდეგ მონასტრის ეზოში დამსწრეთ საერთო სურათი გადაიღეს. ნამდვილი ღზინი გაიმართა ბიბლიოთეკის გახსნაზე. დაათვალიერეს წიგნების შეკაფი, რომლის თავთ ჰშვენიოდა საქართველოს ღერბი” (ქართველი შვილი, 1909).

საიუბილეო საღამოს შეფასების დროს წერილის ავტორი პატრიოტული მღელვარებით იხსენებს იმ სურათს, “როდესაც ერთ სახლში, ერთის ჭერქვეშ, აკაკის სურათის წინ” ერთმანეთის გვერდიგვერდ იხსნენ ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველები და ერთიმეორის ამბებს კითხულობდნენ. “ქართველ კათოლიკეთა პატრები, რომელთაც თავიანთი ნათელის სახით ეს შეკრებილობა დაამშვენეს, ხალხში ჩადგნენ, ვითარცა მწყემსნი კეთილნი, და აკაკის დღეობა ერთი-ორად საგულისხმო გახადეს”.

მართალია, სტამბოლის ქართულ სავანეში გამართულ ზემოთ აღნიშნულ საიუბილეო საღამოს თავად აკაკი ვერ დაესწრო, მაგრამ 1909 წლის ივლისის მეორე ნახევარში პარიზში სამკურნალოდ მიმავალმა პოეტმა მანცა შეძლო იქაურ ქართველებთან შეხვედრის გამართვა. როგორც ცნობილია, ამ წლის 14 ივლისს აკაკი სტამბოლის გავლით, გემით, გაემგზავრა საფრანგეთში. იმის გამო, რომ გემი სავაჭრო დანიშნულებისა ყოფილა, იგი გზად თურმე ყველა დიდ ქალაქში ჩერდებოდა, რამაც პოეტს თურქეთის, საბერძნეთისა და იტალიის ღირსშესანიშნაობათა დათვალიერების შესაძლებლობაც მისცა.

როგორც ი. გოგებაშვილისათვის ამ მოგზაურობასთან დაკავშირებით გაგზავნილი პირადი წერილიდან ვგებულობთ, გზად მიმავალი აკაკი სტამბოლშიც გაჩერებულა საკმაო ხანს. “სტამბოლში ნამორაძე ვნახე, — წერს ის ი. გოგებაშვილს. — პატრების მონასტერში მოუკალათებია. თავდადებულია, მაგრამ ცოტა ფრთხილი” (ა. წერეთელი, 1963, გვ. 122).

სტამბოლის სავანის ბერ-მონაზვნებმა, საერთოდ, იქაურმა ქართველებმა, აკაკის თურმე ძალზე გულთბილი და ხალხმრავალი შეხვედრა მოუწყვეს. ამასთან დაკავშირებით გაზეთ “დროებაში” გარდახვეწილის ფსევდონიმით გამოქვეყნებულ წერილში — “აკაკი სტამბოლში” აღნიშნული შეხვედრის ამბავი

შემდეგნაირად იყო მოთხრობილი: “აქ გზად გაიარა ევრობაში მიმავალმა აკაკი წერეთელმა. აქაურ ქართველობას მოლოდინი არა ჰქონდა, რადგან მისი განზრახული მოგზაურობა წინ-და-წინ არავინ იცოდა. მხოლოდ სტამბოლელ ქართველთა საზოგადოების თავმჯდომარემ ბ-ნმა ვ. ჯ. წერეთელმა მიიღო წინა დღით კერძო დეპეშა და მთელი საზოგადოება მიიწვია აკაკის დასახვედრად.

ამ დღეს დილა ადრიან სტამბულის ნავთ-სადგურში თავი მოიყარა აქაურ ქართველთა პატარა ოჯახმა. ყველას საქმისთვის თავი დაენებებინა. ლაბარაკი აკაკის სახელის გარშემო ტრიალებდა. ყველა მოუთმენელის სიხარულით ელოდა ჰაკეს გემს, რომელსაც ჩვენი სასიქადულო სტუმარი უნდა მოეყვანა.

პატარა ხანს უკან გემიც შემოვიდა და ნავთ-სადგურში და იმის ბაქანზედ გამოჩნდა ჩვენის მსცოვანის მგოსნის ქალარით მოსილი თავი.

ძნელი გამოსათქმელია სიტყვებით ის პირუთვნელი სიხარული და აღტაცება, რომელიც გამოიჩინეს იმის დანახვაზე ამ შორეულ უცხოეთში ცხოვრების ბრუნვისაგან გადმოსრულმა ქართველებმა — დიდი, პატარა, ყველა მოეშურებოდა თავის თვალთ ენახა სამშობლოს საკეთილდღეო მწარე მუშაობაში დაბერებული მოხუცი... უყურებდით მას და თვალწინ გენატებოდა ჩვენი ქვეყნის ტკბილ-მწარე წარსული. ცოცხალის მოძრავის ბავშვივით გულუბრყვილო უნებურად ჩვენი ქვეყნის სიმბოლოდ მენატებოდა” (გარდახვეწილი, 1909).

სახელდახლოდ გამართული შეხვედრის დროს პოეტისთვის მისასალმებელი სიტყვით მიუმართავს ვლადიმერ წერეთელს და საპატიო სტუმარი გემიდან ხმელეთზე გადაუყვანია. ყველას ძალიან დაწყდა გული, როცა შეიტყვეს, რომ აკაკი იმ ღამესვე უნდა გამგზავრებულყო მათგან. პოეტის სურვილით, პირველად მას თურმე “ქართველ კათოლიკეთა ფერიქვეის მონასტერი დაუთვალაიერებია, სადაც ებაასა ქართველ პატრებს და შეკრებილს ხალხს. ყველა გულდადებით ისმენდა საყვარელ მგოსნის თითოეულ სიტყვას” (გარდახვეწილი, 1909).

ამის მერე აკაკი ჯერ სტამბოლში მცხოვრები ქართველების — ივანე სიდავასა და ვლადიმერ წერეთლის ოჯახებში მიუწვევიათ სტუმრად, შემდეგ სტამბოლის საუკეთესო სასტუმროში მისთვის “საზოგადო სადილი” გაუმართავთ, ბოლოს კი ქალაქის ღირსშესანიშნავი ადგილები დაუთვალაიერებიათ. პარლამენტის დაუთვალაიერების დროს აკაკის ქართველი მუსულმანი დეპუტატებიც შეხვედრიან უდიდესი პატივისცემით. იმის იმედით, რომ პარიზიდან უკან დაბრუნებული პოეტი განმეორებითაც ეწვეოდათ, სტამბოლელი ქართველები გულდაწყვეტილნი გამომშვიდობებიათ საპატიო სტუმარს.

აკაკის სტუმრობას სტამბოლელ ქართველებზე იმდენად დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია, რომ ამ შეხვედრის დროს წამოჭრილი საჭირობოროტო საკითხები მათ 1909 წლის 21 აგვისტოს სპეციალურად მოწვეულ ყრილობაზეც კი განუხილავთ. ამასთან დაკავშირებით პატრი მერაბიშვილი აკაკისათვის გაგზავნილ წერილში წერდა: “ამ ენკენის 5, თქვენებურად 23 აგვისტოს, მოვანდინეთ ქართველების ყრილობა. ამ ყრილობას თავმჯდომარეობდა ივანე სიდავა. ყრილობაზე სიტყვა წარმოსთქვა ვინმე გელაძემ, რომელიც თურმე “ყველასათვის საამური არ იქნა, რადგან იგი რუსის კონსულს შეეხებოდა — ხოლო აქაურები ყველანი კონსულატის შემხედველები არიან და მის საწყენ საქმეს ვერ შეუდგებიან”... პოლიტიკურ ხასიათს ატარებდა აგრეთვე ყრილობაზე წარმოთქმული სიტყვა ქუთაისის არქიმანდრიტ ნიკოლოზისა, რომელიც იმხანად სპეციალურად კონსტანტინოპოლში იყო ჩასული. ყრილობაზე იქნა აგრეთვე შემუშავებული პრაქტიკული გეგმა, თუ

როგორ უნდა დახვედროდა ქართული კოლონია უკან დაბრუნებულ და გზად გამოვლილ აკაკი წერეთელს” (შ. ლომსაძე, 1984, გვ. 200).

სამწუხაროდ, ძირითადად, ფინანსური პრობლემების გამო, აკაკიმ სტამბოლელ ქართველებს თხოვნა ვერ შეუსრულა და სამშობლოში სულ სხვა გზით დაბრუნებულმა განმეორებით მათთან შეხვედრა უკვე ვეღარ მოახერხა.

ბოლო წერილი, რომლითაც აკაკი წერეთელმა კიდევ ერთხელ გამოხატა თავისი დამოკიდებულება ოსმალეთის იმპერიას შეხიზნული ქართველობისადმი, ყურნალ “განათლების” 1910 წლის VII ნომერში გამოქვეყნებული პატარა სტატია — “ტრაპიზონი (მგზავრის შენიშვნები)” იყო. ხსენებული პუბლიკაცია პოეტმა იმ შთაბეჭდილებათა საფუძველზე დაწერა, რომელიც მას ამ ქალაქისა და იქ დასაფლავებული უკანასკნელი ქართველი მეფის — სოლომონ მეორის საფლავის ნახვის შედეგად დაეუფლა. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, 1909 წელს სამკურნალოდ საფრანგეთში მიმავალმა მწერალმა გზად ტრაპიზონშიც გაიარა და გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ამ ქალაქს თავშეფარებული და იქვე დასაფლავებული სოლომონ მეფის საფლავიც მოინახულა.

აკაკის წერილისადმი ინტერესს არსებითად განაპირობებს ის ფაქტი, რომ ქრონოლოგიური თვალსაზრისით იგი ერთ-ერთი პირველი პუბლიკაცია იყო, რომელშიც საკმაოდ დეტალურადაა აღწერილი ტრაგეიული ბედის მქონე ქართველი გვირგვინოსნის დღეს უკვე საბოლოოდ იავარქმნილი განსასვენებელი ადგილი და ზუსტადაა გადმოწერილი მისი საფლავის ქვაზე არსებული წარწერა.

როგორც მკითხველი ყოველივე ზემოთქმულიდანაც ნათლად დაინახავს, ე. წ. “ოსმალის საქართველოს” პრობლემისადმი მიძღვნილი თავისი მხატვრულ-პუბლიცისტური ნაწერებითა და ამ პრობლემის რეალურად მოსაგვარებელ გზათა ძიების პროცესში აქტიური მონაწილეობით აკაკი წერეთელმა საკუთარი ეროვნული მრწამსის წარმოჩენას კიდევ უფრო ფართო მასშტაბები შესძინა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ჰ. აბაშიძე, 1963 - ჰ. აბაშიძე, წერილები, თბ., 1963 წ.

გარდახვეწილი, 1909 - გარდახვეწილი, აკაკი სტამბოლში (წერილი სტამბოლიდან). იხ.: “დროება“, თბ., 1909 წ. 20 აგვისტო.

ი. ელიაშვილი, 1990 - ი. ელიაშვილი, მოგონებები აკაკიზე, კრებული, თბ., 1990.

შ. ლომსაძე, 1984 - შ. ლომსაძე, მიხეილ თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი, თბ., 1984.

ს. მესხი, 1964 - ს. მესხი, თხზულებანი, ტომი III, თბ., 1964.

ნ. ნ. ნიკოლაძე, 1965 - ნ. ნიკოლაძის წერილები აკაკისადმი, “მნათობი,” თბ., 1965.

ა. ნიკოლეიშვილი, 2009 - ა. ნიკოლეიშვილი, ქართული კულტურის კერა და ქართველები თურქეთში, ქუთაისი, 2009.

რ. სურმანიძე, 1969 - რ. სურმანიძე, დაუვიწყარი სახეები, ბათუმი, 1969.

თ. ფირალიშვილი, 1972 - თ. ფირალიშვილი, აკაკი წერეთელი და აქარა, ახალი ქართული ლიტერატურის საკითხები, III, თბ., 1972.

ქართველი შვილი, 1909 - ქართველი შვილი, წერილი სტამბოლიდან. იხ.: „დროება,” 1909.

ა. წერეთელი, 1959 - ა. წერეთელი, თხზ. სრ. კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. IX, თბ., 1959.

ა. წერეთელი, 1960 - ა. წერეთელი, თხზ. სრ. კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XI, თბ., 1960.

ა. წერეთელი, 1963 - ა. წერეთელი, თხზ. სრ. კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XV, თბ., 1963.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI

AKAKI TSERETELI AND GEORGIANS LIVING IN TURKEY

Attitude of Akaki Tsereteli towards Turks are revealed basically in two ways: first, by his approach to national movement of Georgians living in the Empire and second, by the relations with Georgian clergy men serving in Georgian priory in Istanbul. Akaki's special interest towards the fate of Georgians living in the Turk Empire was shown by his lifelong attitude to people living in Adjara which was deprived from the home land. Akaki not only referred to mentioned problem with his words, but he often illegally visited Adjara and actively participated in planning and organizing rallies against Turks.

While talking about Akaki's relation with Georgians living in Turkey we should consider his approach to clergymen of Georgian catholic church and Georgians living on that land. His 50 years' poetic anniversary held in Istanbul should be regarded as the clear expression of this relations.

By his fiction-publicist writings dedicated to so called "Turkey's Georgia" and by expressing his national faith with his active participation in the processes of searching the ways of problem solutions he became the write of larger scale.